

NECATİ BEY DİVANI'NDA BÜLBÜLE DAİR TESPİTLER

Osman KUFACI¹

ÖZET

Bülbül kelimesinin aslı Farsça olup sonradan Arapçaya geçmiştir. Divan şiirinde bülbül kavramını karşılayan birçok kelime yer alır. Bülbül, Doğu edebiyatlarında önemli bir yere sahip olduğu gibi dünya edebiyatlarında da kendine yer bulmuştur. Güllerin açtığı bahar aylarında daha kuvvetli öttüğü için bülbül ile gül arasında hayali bir aşk ilişkisinin olduğu kabul edilmiştir. Bu hâliyle bülbülün âşık, gülün de maşuk olduğu hayal edilir ve ikisi arasındaki bu ilişki mecazi aşk olarak görülür. Gül ile bülbül arasındaki ilişki, edebiyatımızda Fars edebiyatının etkisiyle XIII. yüzyıldan itibaren bağımsız bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır.

Tabiatla iç içe olan toplumların edebiyatlarında doğaya ait tasvirlerin genişliğinden söz edilebilir. Divan şiiri de tabiatı olabildiğince yararlanmış, doğaya ait hususları şiire konu etmiş, imgeler yapmıştır. Şairler kendi soyut duygularını ifade etmek için doğadaki somut nesnelere yönelir. Bu bağlamda "bülbül" divan şairi için vazgeçilmez bir imgelem/çağırışım alanı oluşturmuştur. Nitekim sadece Doğu'da değil, Batı edebiyatında da bülbül ile ilgili metaforların kullanıldığı görülür. Bu bakımdan, Divan şiirinin tesisinde önemli bir rol oynayan Necati Bey Divanı'ndaki bülbül ile alakalı şiirler incelendi. Edebiyatımızın önemli kavramlarından biri olan bülbülün bir divandaki kullanımının etrafıca ele alınması, divan şiirinde yerini tespit konusunda yapılacak çalışma/çalışmalara malzeme sağlayacak, şairlerimizin bülbüle bakışını gözler önüne serecektir.

Anahtar Kelimeler: Necati Bey Divanı, Bülbül, Divan şiiri.

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, osmankufaci@hotmail.com

AN ASSESSMENT ON NIGHTINGALE IN NECÂTÎ BEY'S DIVAN

ABSTRACT

The word bülbül (nightingale) is a Persian origin word which passed to Arabic later. There are many words referring to the concept of nightingale in Ottoman poetry. Holding a significant place in eastern literatures, nightingale has also attained a place in the world literatures. It was believed that there is an imaginary love relationship between nightingale and rose since nightingales sing more strongly in the spring when roses bloom. Accordingly, it is assumed that nightingale is lover while rose is the beloved one, and the relationship between these two is seen as a metaphorical love. With the influence of Persian literature, the relationship between rose and nightingale started to be addressed independently in Turkish literature from the 13th century onwards.

It may be noted that there is amplitude of depictions of nature in the literatures of societies intertwined with nature. Ottoman poetry also benefited from nature as far as possible, discussed matters of concern to nature and used them as imagery. Poets turn to concrete objects in nature to express abstract emotions of their own. Within this context, nightingale became an indispensable field of imagination/association for the Ottoman poets. Indeed, it is seen that metaphors about nightingale are found not only in the eastern literature, but also in the western literature. In respect to this, the study analyzed the poems about nightingale in Necâtî Bey's Divan which played a major role in establishing the Ottoman poetry. Handling the use of the nightingale in a divan which is one of the important concepts of our literature will provide material for the studies on determining its place in divan poetry and will display the view of our poets to the nightingale.

Key Words: *Necâtî Bey's Divan, nightingale, Ottoman poetry.*

1. GİRİŞ

Türkçede sandavaç, Arapçada andelîb (ç. anâdil), Farsçada bülbül (ç. bülbülân, belâbil) yanı sıra hezâr (ç. hezârân)kelimeleri ile karşılanan bülbülün, küçük bir vücudu vardır. Sıfatları olan hezâr-âvâ, hezâr-âvâz, hezâr-destân, şârek, sârek, sârec, şeb-hân, murg-ı şeb-hîz, tundûr, zend-bâf, zend-hân, zend-lâf ve zend-vân kelimeleri de bülbül kavramını ifade eder. Zengin nağmelerle güzel ötmekle birlikte görülmesi güç bir kuştur. Yaprak döken ormanlar, çalılıklar ve dere boyları yaşam alanlarıdır. Böcekçil olan bülbül, meyve yemişleriyle de beslenir. Yerde zıplamak suretiyle hareket eder, kısa mesafeleri koşabilirler. Dağ bülbülü, çalı bülbülü, benekli bülbül, taş bülbülü/İran bülbülü vb. türleri bulunmaktadır (Ceylan 2003: 55).

Bülbül kelimesinin aslı Farsça olup sonradan Arapçaya geçmiştir. Divan şiirinde bülbül kavramını karşılayan birçok kelime yer alır. Hezâr ve andelîb kelimeleri bülbül lafzının eşanlamlısı olarak dikkate değerdir. Güzel sesli bir kuş olması sebebiyle hezâr-destân “bin bir türlü hikâye söyleyen”, hoş-hân “güzel okuyan”, hoş-gû “güzel söyleyen”, hoş-âheng “güzel sesli” sözcükleri de kullanılır. Türkçenin farklı şivelerinde böberdek, bûbûrdek, keleşek, kujulak, ötlügen, sandugaç gibi isimlerle zikredilen bülbüle *Dîvânü Lugâtî't-Türk ve Kutadgu Bilig'* de de tesadüf edilir (Kurnaz 1992: 485).

Bülbülün, Doğu edebiyatlarında önemli bir yeri vardır. Güllerin açtığı zamanda daha canlı ötmesi dolayısıyla gül ile arasında hayali bir aşk ilişkisinin olduğu kabul edilmiştir. Bu hâliyle bülbül âşığa, gül de sevgiliye teşbih edilmiştir. Şairler tarafından bu ilişki mecazi aşk olarak düşünülmüş, gülün aşkı ile yanıp tutuşan bülbüle “zâr” (ağlayıp inleyen) ve “şeyda” (çılgin) vasıfları yakıştırılmıştır. Yine bu anlayış doğrultusunda bülbülün güle yaklaşmasına en büyük mani güldeki dikenlerdir. Fakat bülbül dikenini de gülün hatırı için hoş görmekte ve kabullenmektedir (Kurnaz 1992: 485).

İskender Pala'ya göre divan edebiyatını bülbülden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bülbül, şakımalarıyla ağlayıp inleyen, daima sevgiliye aşk sözleri sunan bir âşığın sembolüdür. Kimi zaman âşığın kendisi, bazen gönlü, bazen de canı olur. Bülbülün güle âşık olduğu kabul edilir. Bu hâliyle âşığı andırır. Üstelik güzel sesi de tıpkı âşıkların söyledikleri güzel sözler, şiirler gibidir. Nasıl bülbül gülsüz olmazsa, âşık da sevgilisiz olmaz. Gülün dikenlerinin bülbülün ciğerini deldiği gibi sevgilinin eziyetleri de bir kılıç, hançer gibi âşığın bağrını deler. Kısaca bülbülün her niteliği âşıkta mevcuttur (Pala 1995: 97). Sinekkapangillerden olan bülbül, küçük böcekler ile beslenir. Bitkilerin bu böceklerden uzak olarak sağlıklı üremesini sağlayan kuşlardır. Fakat bu ilgiyi şiir geleneğinde şairler hüsn-i talil sanatı yaparak bülbülün güle aşkı şeklinde yorumlamışlardır (Şentürk 2017: 321).

Şairler asırlar boyunca, bülbül ile gül arasında hayal ettikleri bu aşkı şiirleri için sonsuz bir kaynak telakki etmişlerdir. Öyle ki, eski İran ve Türk edebiyatlarında konusu bülbül ve gül olan şiirlere veya onlarla ilgili mazmunlara sıklıkla tesadüf edilir. İran edebiyatında bülbül ile gül aşkını en güzel şekilde dile getiren, meşhur şair Hafız-ı Şîrazî (ö. 791/1389) olmuştur. Divan şairleri belirli kurallara bağlı kalarak bülbülden bahsetmişlerdir. Lakin halk şairleri onu daha serbest bir hayal dünyası ile ve çoğu kez daha lirik bir şekilde dile getirirler. Türk halk

edebiyatında hakkında pek çok mani, destan, türkü ve koşma yazılmış olan, Türk deyim ve atasözlerinde geniş bir yeri olan bülbül, daha XIV. yüzyıl başlarında Yunus Emre'nin şiirlerinde lirik bir duyuşun simgesi olarak karşımıza çıkar. Sonraki asırlarda da hemen bütün halk şairleri bülbül motifini farklı biçimlerde ele almışlardır (Kurnaz 1992: 485).

Gül ile bülbül arasındaki ilişki, edebiyatımızda Fars edebiyatının etkisiyle XIII. yüzyıldan itibaren bağımsız bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bu tema, Türk dünyasında Çağatay Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi ile Türklerin bulunduğu Doğu ve Batı'da Farsça veya Türkçe kaleme alınarak ortak bir edebî motif olarak işlenmiştir. Yüzyıllarca değişik coğrafyalarda yazılan edebî eserlerde bazen tek bir dizide bazen ise metnin tamamına yayılarak ele alınan ve her iki Türklük alanında da karşımıza çıkan gül ile bülbül teması, Türk dünyası ve Türk kültür tarihi bakımından ortak bir geleneğin varlığını göstermektedir (Bakırcı 2015: 49).

Gül ile bülbül temasının Anadolu sahasında 13. yüzyıla kadar izi sürülebilmektedir. Başlangıçta Türk edebiyatında beyit ve şiirlere konu olduğu söylenebilir. Türk edebiyatında Anadolu sahasında bu tarzda kaleme alınmış ilk eserin Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye ait olduğu düşünülür. Bu eser, 55 beyitlik *Bülbül-nâme* adlı küçük bir mesnevidir. Eser, Anadolu sahasında yazılan gül-bülbül konulu ilk eserdir. Bülbül-nâme Farsça yazılmıştır (Zavotçu 2002: 896).

Divan edebiyatında da "Gül ü Bülbül" ismiyle yazılan farklı eserler genel yapıları itibariyle birbirine benzer. Bununla birlikte konunun ele alınışı açısından değişiklikler mevcuttur. Bu değişiklik bazen şairin konuyu işleyişi ve ifadedeki başarısı dolayısıyla orijinal boyutlara ulaşır. Kara Fazlî'nin *Gül ü Bülbül*'ü benzer eserler içerisinde en hacimli ve en çok beğenilen olarak göze çarpar. Bu eserden sonra Türk edebiyatında Bekâyî ile Gazi Giray'ın *Gül ü Bülbül*'leri önemlidir. 1565 veya 1572 yılında tamamlandığı tahmin edilen Bekâyî'nin *Gül ü Bülbül*'ü 935 beyittir. Fuzûlî'nin "Nîk ü Bed" manzumesine nazîre olarak yazıldığı dile getirilen Gazi Giray'ın *Gül ü Bülbül*'ü ise 1602-1603 kışında Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmıştır (Özkan 1996: 222-223). Pek çok divan şairi, bülbülün güle olan aşkını mesnevi tarzında alegorik hikâyeler ile anlatmayı tercih etmiştir. Divan şairlerinin gül ve bülbül etrafındaki tasavvurlarının hemen tamamını gül redifli kaside ve gazelerde görmek mümkündür (Ayvazoğlu 2013: 106).

Gül ve bülbül isim ve sembolü eserlerin ilk örnekleri, İran edebiyatında Ferîdüddin Attâr'ın (ö. 618/1221) *Husrevnâme* ve *Bülbül-nâme* adlı mesnevileridir. Avrupa edebiyatında *Gül ü Bülbül* bir Arap hikâyesi olarak tanınmaktadır. Cahiliye devri Arap edebiyatı ele alındığında, gül ve bülbül imajının bulunmadığı görülür (Öztekin 2002: 12). Gül ve bülbül motifi İran edebiyatından Araplara geçmiş, onlardan da İspanya ve Sicilya kanalıyla Batı'ya kadar gelmiştir. Öyle ki, Fransa'da XII. yüzyıldan sonra Doğu kaynaklı kimi halk hikâyelerinin kaleme alındığı görülmektedir. Bu tarz eserlerden biri de Guillaume de Lorris'in *Le roman de la rose* isimli yapıtıdır. Konu İngiliz ve Alman edebiyatlarında da ele alınmıştır (Özkan 1996: 222).

Bülbül kavramı üzerine çokça çalışma yapıldığı hâlde belli bir divan üzerinde, *Şeyhülislam Yahya Divanı* dışında (Eren 2005), bu kavrama dair ayrıntılı bir makale kaleme alınmamıştır. Bundan dolayı bu çalışmada, divan

şiiirimizin önemli mazmunlarından biri olan “bülbül” mefhumu *Necati Bey Divanı* bağlamında ele alındı. Eserde bülbüle dair tespitler “Bülbülle İlgili Çeşitli Hususlar”, “Bülbüle Benzetilen Unsurlar”, “Bülbülün Benzetildiği Unsurlar” olmak üzere üç başlık altında irdelendi.

2. Necati Bey Divanı'nda Bülbüle Dair Tespitler

2.1. Bülbülle İlgili Çeşitli Hususlar

2.1.1. Gerçek Anlamıyla Bülbül:

Tabiata özgü niteliklerin insan hayatına aktarılması divan şiirinde sık rastlanan bir durumdur. Bununla birlikte insana özgü vasıfların tabiattaki varlıklara yüklendiği de görülür. Soğukluk kelimesinin *Türkçe Sözlük*'te yer alan “Soğuk olma durumu, soğuk bir etki yapan şeyin özelliği.”, “mec. Soğuk, sevimsiz ve ilgisiz davranış, ilgisizlik.” ve “mec. Kırgınlığa, dargınlığa yol açabilen sevgi azalması.” (Türkçe Sözlük 1998: II/2002) anlamları konumuzla ilgilidir. Bülbülün öterken binlerce sihir yapmasına mukabil gülün açmaması, sabah rüzgârının arada soğukluk yapmasına (gül ile bülbülün arasını bozmasına) bağlanarak hüsn-i talil sanatı yapılmıştır. Bunun yanı sıra “soğukluk etmek” tabiri rüzgârın soğuk esmesi olarak da değerlendirilebilir. Ilık veya sıcak esen rüzgârın gülün açılmasına; soğuk esen rüzgârın gülün açılmamasına etkisi vardır. Böylece şair rüzgârın soğukluğu-gül-bülbül ilişkisini gerçek anlamdan hareketle de aktarmış olmaktadır:

Bin sihr ider nagmede bülbül gül açılmaz

Bâd-ı seher itdi meger ortada şovukluk

(Tarlan 1997: 316)

“Bülbül nağme yaparken binlerce sihir eder de gül açılmaz. Anlaşılan o ki, sabah rüzgârı arada soğukluk etti.”

Bülbülün gerçek anlamından hareket edilen aşağıdaki beyitte, onun ötmesi sevgilinin hasretinden ah ve feryat etmesi olarak yorumlanıp hüsn-i talil sanatı gerçekleştirilmektedir:

Hasretünden her gıce kan oldı bağı goncanun

Gül diken yaşdandı bülbül âh ü feryâd eyledi

(Tarlan 1997: 506)

“(Ey sevgili!) Senin hasretinden her gece goncanın bağı kan oldu. Bülbül, gülün dikenini yastık edininp/ gülün dikenine yaslanıp ah u feryat eyledi.”

Şu beyitte, bahar mevsimi yerine “devr-i gül” tabirinin bilhassa kullanılması bülbül ile gül tenasübünü sağlamak içindir. Necâtî, sevgiliden men edilmesini garipsemekte; buna örnek olarak baharda bülbülün susmasını istemenin apaçık zulüm olduğunu söylemektedir:

Sen güzelden beni men' itme zihî zulm-i şarîh

Devr-i gülde diyeler bülbüle hâmûş olsun

(Tarlan 1997: 408)

“Beni, sen güzelden yoksun bırakman, ne garip! Gül devrinde bülbülün susmasını istemek apaçık zulümdür.”

Sevgilinin güzelliğinin övüldüğü ve gülden üstün tutulduğu beyitte, gülün renginde sevgilinin güzelliğinden bir eser görünmüştür. Bu andan itibaren bülbülün sesinden bahçıvan geceleri uyuyamamaktadır:

Görünelden reng-i gülde hüsn-i dil-berden eser

Bülbül âvâzı uyutmaz bâg-bânı her gice (G. 466/3)

(Tarlan 1997: 430)

“Gülün renginde sevgilinin güzelliğinden işaret görüldüğünden beri bülbülün sedası bahçıvanı her gece uyutmaz.”

Bülbül, bahçede goncanın ağzına bakmaktadır. “Ağzına bakmak” ibaresi, gerçek manasıyla düşünülebilir. Ancak beyitte “onun sözüne göre davranmak” (Saraçbaşı 2010: 1/49) anlamı kastedilmiştir. Böylece kinaye sanatı yapılmıştır. Necâtî, bu duruma karşılık gül bahçesinin hâlini susamın söylemesinin caizliğini sorgulamaktadır:

Goncanun agzına bakarken çemende 'andelîb

Gülşenün ahvâlini câ'iz midür sûsen dimek

(Tarlan 1997: 332)

“Bülbül, bahçede goncanın ağzına bakarken gül bahçesinin ahvalini susamın söylemesi caiz midir?”

2.1.2. Gerçeklik Düzlemi ve Âşık:

*Necati Bey Divanı'*nda ilgili bazı beyitlerde bülbüle gerçek manasıyla tabiatıta yer alan kuş ve âşık düşünmek mümkündür. Bu tarz beyitlerde şair okuyucunun zihninde “gerçeklik” ve “meczaz” bağlamında zengin çağrışımlar oluşturur.

Gül-i ra'nâ tamlaması, sevgili bağlamında “güzel, şuh, ikiyüzlü, hafif meşreb” gibi çağrışımları akla getirmektedir.

İç i kırmızı, dış i sarı bir gül çeşidi olan “*gül-i ra'nâ*”, divan şiirinde aynı zamanda iç i kan ağlarken bedeni sararıp solan âşığın hâlini ifade etmek için kullanılan bir unsur olmasıyla da dikkate değerdir (Yazar 2009: 2372-2373).

Aşağıdaki beyitte güzelliği dolayısıyla gururlanıp çok ah alan bir sevgilinin tasviri yapılmaktadır. “*Gül-i ra'nâ*” olarak nitelenen sevgili, bülbül olarak düşünülen âşığın ahını umursamamaktadır:

Bülbülün âhından almaz ol gül-i ra'nâ dirîg

Hüsnine magrûr olub çok nâle vü efgân alur

(Tarlan 1997: 178)

“Yazık ki, o gül-i ra'nâ, bülbülün ahını umursamaz. Güzelliği sebebiyle gurura kapılıp çok ah ve feryat alır.”

Gül bahçesi içerisinde Necâtî'nin şiiri şarkıcı tarafından söylenildiğinde bülbül, (sevgilinin) veya gülün yüzüne karşı (bakarak) kendini kaybedip daldan düşmektedir. “Gül yüzi” ifadesi ile sevgilinin ve doğada yer alan bir çiçek türü olan gülün yüzü kastedilmektedir. Böylece tevriye sanatı yapılmaktadır. Beyitte “bülbül” kavramının tabiatla bulunan bir kuş ve âşık anlamını karşılamak üzere iki şekilde kullanıldığı söylenebilir:

Gülşen içre okusa mutrib Necâtî şi'rini

Gül yüzine bî-hod olub şâhdan bülbül düşer

(Tarlan 1997: 202)

“Şarkıcı, gül bahçesi içerisinde Necâtî'nin şiirini okusa, bülbül, gül yüzüne karşı kendisini kaybedip daldan düşer.”

Şu beyit divan şiirindeki bülbül ve gül ilişkisini özetler mahiyettedir: Bülbülün adı ağlamakla goncanın adı gülmekle geçer/anılır. Bahar mevsiminde bülbülün ötmesi, onun ağlaması; goncanın açması ise onun gülmesi olarak düşünülmüş, böylece hüsn-i talil sanatı yapılmıştır. Bahar, bülbül ve gonca kelimeleri tabiatla ilgili kelimeler olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte bülbül, âşık; goncayı ise sevgili olarak düşünmek mümkündür:

B'İlâhi ey bahâr nice 'adldür bu kim

Bülbül hep aglamakla geçer gonca hep güler

(Tarlan 1997: 239)

“Ey bahar, Allah hakkı için bu nasıl bir adalettir ki bülbülün adı ağlamakla goncanın adı gülmekle geçer/anılır/birlikte düşünülür.”

Bülbülün, edebiyatımızda söz konusu edildiği önemli niteliklerinden biri ötmesidir. Bunu bazı şairlerimiz onun sevgili ile ilgili hususlardan dolayı ağlaması olarak değerlendirmişlerdir. Aşağıdaki beyitte “günler defterinde ayrılık mektubu okumak”tan kasıt, sonbaharın gelişi hasebiyle bülbülün gülden ayrı kalmasıdır. Bu durum âşık-sevgili ilişkisi açısından okunabileceği gibi, tabiatdaki dengeler bakımından da düşünülebilir:

Bülbüle din dinmesün zârîliğ itsün inlesün

Çünkü günler defterinde nâme-i hicrân okur

(Tarlan 1997: 266)

“Bülbüle söyleyin ki (hiç) susmasın, ağlayıp inlesin. Çünkü günler defterinde ayrılık mektubu okur.”

Gulgul kelimesi “Gürültü, şamata; bağırışıp çağırışma.” ve “Ağzı dar bir kaptan akan suyun çıkardığı ses.” (Devellioğlu 1997: 294) manalarını haizdir. Bu kelime nedeniyle “bülbül” ve aşağıdaki beyit iki manada düşünülebilir. İlkinde, beyitten gülün (sevgilinin) hatırası olarak bela sahibi âşığa gulgulun (şarap sesinin) kâfi geldiği anlamı çıkarılabilir. İkincisinde, bahçedeki gülün anısı olarak bela sahibi bülbüle bağırıp çağırmanın yeteceği manası anlaşılabilir:

Hüsni vasfı ile Necâtî tâzele eş'ârünü

Yâdigâr-ı gül belâlu bülbüle gulgul yeter

(Tarlan 1997: 192)

“Ey Necâtî, (o sevgilinin) güzelliğinin övgüsü ile şiirlerini yenile. Gülün hatırası olarak belalı bülbüle kulkul sesi yeter.”

Gonca ve güller, yapraklarının kat kat olması dolayısıyla deftere de benzetilir. Nakledilen beyitte, sevgili gülden de üstün tutulmaktadır. Beyitte teşbih-i maklûb vardır. Bülbül, gonca ve gülde de açık istiare söz konusudur. Sevgilinin çeşit çeşit güzel yönleri tomar tomar defterlere yazılmıştır. Bülbül, o defterlerin birinden sadece bir yaprak okuduğunda dahi kendini güzel sanan güller ve goncalar utanmaktadır. Sonuçta açılmaktan vazgeçip tekrar kapanmaya meyletmektedir. “Hicab üstüne olmak” tabiri kastedilen budur:

Vasf-ı hüsnün her seher gülşende bülbül bir varak

Okudukca gonca vü güller hicâb üstindedür

(Tarlan 1997: 275)

“Bülbül, senin güzelliğinin niteliğinin/övgüsünün bir yaprağını gül bahçesinde her sabah okudukça gonca ve güller örtü üzerindedir/utanmaktadır.”

2.1.3. “Ben” ve “Necâtî” Kelimeleri Olmadan Şair Kendini Bülbüle Benzetiyor:

Aşağıdaki beyitte “gül” kelimesi “gülmek” anlamındadır. Ancak bu kelimenin bitki anlamı ile “bülbül” kelimesi arasında iham-ı tenasüp sanatı yapılmaktadır. Âşık, sevgilinin yüzüne gülmesi sonucu binlerce nağme söyleyen bülbül olmayı hayal etmektedir. Buna delil olarak da itibar görerek birin, bin olmasını gösterir. Bu benzetmede temel çıkış noktası, bülbülün gül karşısında şakımasıdır:

Yüzüme gül ki olam bülbül-i hezâr-nevâ

Hezâr olur şanemâ çünkü i'tibâr ile bir

(Tarlan 1997: 264)

“Ey put gibi güzel sevgili, Yüzüme (bir kere) gül ki binlerce nağme söyleyen bülbülün olayım. Bilirsin ki itibar görerek bir, bin gibi olur/ bir, değerinde bin olabilir.”

Muhatabın bulunduğu yerin gül bahçesine benzetilmesi sonucu, şair de kendini zamanın bülbülü olarak addetmektedir:

Mahal degül mi begüm gülşen-i mahallende

Zemâne bülbüline âşiyâne yercügezi

(Tarlan 1997: 496)

“Beyim, senin mahallenin gül bahçesinde zamane bülbülünün küçücük yeri bile bir makam değil midir?”

Sevgilinin güle benzetilmesi sebebiyle âşığın da bülbül olarak hayal edildiği şu beyitte, bülbülün gülün sıkıntılarını çekmesi gerektiği vurgulanmıştır:

Çeksün belâlu bülbülün ey gül belâlarun

Her hâra hem-dem ol yüri sürsün şafâlarun

(Tarlan 1997: 327)

“Ey gül! Senin dertlerini belalı bülbülün çeksin. Her dikene arkadaş ol, yürü, sen sefalar sür. Gezip toz da mutlu olsun.”

2.1.4. Bülbül, Âşık Olarak Düşünülmektedir:

Beyitte sevgili gonca ağızlı ve nazlı olarak nitelendirilmektedir. Sevgilinin gonca ağızlı ve cefanın diken olarak düşünülmesi sebebiyle âşıklar, bülbüllere teşbih edilmiştir:

Togradı hâr-i cefâ bagrını bülbüllerinün

Bir agız söylemez ol gonca-dehen nâzlanur

(Tarlan 1997: 212)

“Cefa dikenini bülbüllerinin bagrını doğradı. O gonca ağızlı bir kere dile gelmez, nazlanır. (Bundan dolayı) o gonca ağızlı nazlanır.”

Sevgilinin güzellik unsurlarından yüz güle benzetilmektedir. Sevgilinin güzelliğinin bir unsuru zikredilerek mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır. Sevgilinin yüzünün gül olarak vasıflandırılması neticesinde âşık da bülbüle teşbih edilmektedir:

Bülbülün dūd-ı âhı ey yüzi gül

Göresin ´âkıbet sana n’eyler

(Tarlan 1997: 216)

“Ey yüzü gül! Bülbülün ah dumanının sonunda sana ne yapacağını göreceksin.”

Sevgilinin dudaklarının goncaya benzetilmesi sonucu, gonca ile bülbüllerin ilişkisinden hareketle bülbüller âşıklar olarak yorumlanmıştır:

Bülbüllerünüz ey lebi gonca yanagı al

Âli ko bizi gülşen-i hüsnüne alı var

(Tarlan 1997: 228)

“Ey gonca dudaklı, al yanaklı (sevgili)! Biz senin bülbülleriniz (âşıklarınız). Oyunu bırak da bizi güzelliğinin bahçesine aliver.”

Güllerin, bülbüllerin kanını akıtması imgesi, gülün rengini bülbülün kanından alması şeklindeki halk inancına dayanmaktadır. Bir rivayete göre gül, ilk yaratıldığı zaman soluk bir renge sahipmiş. Ona çılgınca âşık olan bülbül, açılışını görmek için dikenlerini dikkate almadan geceler boyunca dallarına konup yalvarmış. Gül, bülbülün bu yalvarışlarına aldırış etmemiş. Bir zaman sonra bülbülün takati kesilip kendinden geçmiş ve gül dikenlerini batırıp bağrını kanatmış. Böylece bülbül canından olmuş. Bülbülün kanı ise gülün dikenlerine damlayarak goncaya renk katmış. İşte gülün kırmızı renkli olmasını sağlayan bülbülün aşk için akıttığı kandır (Tanç 2009: 974). Beyitte gülün kırmızı renkte olması; bir bölük çaresiz bülbülün kanını yüzüne sürmesi olarak yorumlanmıştır:

Bir bölük bî-çâre bülbül kanını sürdün yüze

Ey gül-i ra'nâ hazer kıl dîde-i hûn-âbdan

(Tarlan 1997: 378)

“Bir kısım çaresiz bülbülün kanını yüzüne sürdün. Ey gül-i ra'nâ! Kanlı gözden sakın!”

Sevgilinin salınan serviye benzetildiği beyitte güzellik bir bahçe olarak düşünülmüştür. Bu bahçeye sevgili naz ile gelince âşık manasına gelen bülbülün sevgiliden nasıl ayrılacağı sorgulanmaktadır:

Çemen-i hüsne gelüb nâz ile sen seyr idicek

Nice bülbül ola ki serv-i hırâmândan öte

(Tarlan 1997: 445)

“Sen güzellik bahçesine gelip naz ile yürüyünce bülbül salınan serviden nasıl ayrı olsun ki!”

2.1.5. Necâtî ile Bülbül Arasındaki Ortak Alan:

Aşağıdaki beyitte benzetme olmadığı hâlde; bülbülle Necâtî arasındaki ilişki, ikisinin de şiir okumalarıdır:

Bülbüle okudalum medh ü Necâtîye gazel

Bir nefes hurrem olalum diyelüm işidelüm

(Tarlan 1997: 362)

“Bülbüle övgü; Necâtî'ye gazel okutalım. Bir an mutlu olalım diyelim/söyleşelim, iştelim.”

Divan edebiyatında bülbü'lün karşıladığı kavramlardan biri de şairlerdir. Necâtî, yeni olan divanının bülbü'lü susturduğunu söylemektedir. Bülbü'l'ü hakiki manasıyla ve rakip şair olarak algılamak mümkündür:

Bülbüli ötdürmez oldı tâze dîvânım benüm

Goncayı söyletmez oldı la'l-i handânun senün

(Tarlan 1997: 335)

“Benim (manalarıyla) yeni (olan) divanım bülbü'lü ötdürmez oldu. Senin gülen lal (gibi kırmızı) dudağın goncayı söyletmez oldu.”

Şair ve âşık olan Necâtî, bülbüller ile kendisini arkadaş (denk), ders arkadaşı olarak görüyor. Bülbü'l ile Necâtî'nin aynı dersleri (ötme/ağlama/inleme) talim etmesi bu benzetmenin vech-i şebehidir:

Gül yüzünü gördükçe söze başlaruz biz

Bülbüller ile şimdi sebak-dâşlaruz biz

(Tarlan 1997: 287)

“Biz, senin gül yüzünü gördükçe söze başlarız. Şimdi bülbüller ile ders (okuyan) arkadaşı olduk.”

Şiirinin sesi ile bülbü'lün nağmesini kıyaslayan Necâtî, şiirinin sesinin daha üstün olduğunu iddia eder:

Olsun Necâtî nazmunun âvâzesi bülend

Kı anun katında bülbü'lün elhânı pest olur

(Tarlan 1997: 206)

“Necâtî, şiirinin sesi/şöhreti yüksek olsun. Zira onun yanında bülbü'lün nağmesi aşağı/hafif kalır.”

2.1.6. Bülbü'lün Rakip Şairlere/Âşıklara Benzetilmesi:

Zengin çağrışımların olduğu bülbülle ilgili beyitlerden birinde şair, sevgilinin sözü üzerinde rakip şairler/âşıklara karşı üstünlüğünü ilan etmektedir:

Didiler yaraşur yâra hezârân bülbü'lün olsa

Necâtî didi kûyumda yeter murg-ı hoş-elhânım

(Tarlan 1997: 368)

“Yâre, binlerce bülbülün olsa yakışır, dediler. Yâr: ‘Güzel ve tatlı şarkılar söyleyen kuşum olarak mahalleimde Necâtî (bana) yeter.’ dedi.”

2.1.7. Şairin Psikolojisini Anlatması Bakımından Bülbüle:

Gül, çeşitli özelliklerinin yanı sıra, insanın psikolojik durumunu yansıtan bir simge olarak şiirde yer almıştır (Özerol 2012: 145). Yine aynı şekilde bülbülün de insan/âşığın hâlini ifade etmek üzere kullanıldığı beyitler vardır. Divan şiirinin genel anlayışına uygun olarak âşık/şair sevgiliden ayırır ve sevgiliye kavuşmayı ister. Sevgilinin mahallesinde bulunmak ister ve bu mekâna kutsallık atfeder. Necâtî, aşağıdaki beytinde gül bahçesi içerisinde bülbülün yuvası kadar yerin kendine ait olması durumunda, bu yeri, Me’va cennetine değişmeyeceğini iddia eder. Burada, bülbülün gül bahçesinde (gülün/sevgilinin) yanında olduğu göz önünde tutulmalıdır. Âşık ise sevgiliden ayırır. Onun mahallesinde bulunmanın özlemini çekmektedir. Şair, sevgilinin mahallesinin kutsallığını/sevgiliye kavuşmaya yüklediği önemi yani kendi psikolojisini bülbüle-gül ilişkisinden yola çıkarak anlatıyor:

Gülşende âşiyâne-i bülbüle kadar yiri

Korlarsa bana cennet-i Me’vâya virmez

(Tarlın 1997: 392)

“Gül bahçesinde bülbülün yuvası kadar yeri bana bırakırlarsa, Me’va cennetine değişmem.”

2.2. Bülbüle Benzetilen Unsurlar

2.2.1. Âh ve Nâle:

Güçlü bir tenasüp sanatının göze çarptığı aşağıdaki beyitte sevgilinin aşkı gül bahçesi; sevgilinin derdinden edilen ah ve feryat bülbüle; bağır üzerindeki sevgilinin (bakış oku) temreninin açtığı yara ise kırmızı gül olarak tasavvur edilmiştir. Ah ve feryadın, bülbüle benzetilmesindeki çıkış noktası seslerin benzerliği ve uzunluğudur:

Gülşen-i ‘ışkunda âh ü nâle bülbüldür bana

Sînem üzre zahm-ı peykânun kızıl güldür bana

(Tarlın 1997: 153)

“Senin aşkının gül bahçesinde ah ve feryat benim için bülbüldür. Bağırım üzerinde okunun temreninin yarası benim için kızıl güldür.”

2.2.2. Âşık:

Âşığın ettiği ahlar, sevgiliyi güzelliği konusunda bilgi sahibi etmektedir. Şair, gülün, her sabah bülbülün narasından uyanmasını bu duruma örnek vermektedir. Leff ü neşr sanatı dolayısıyla beyitte sevgili, güle; âşık da bülbüle teşbih edilmiştir:

Âh-ı 'âşıkdur seni hüsnünden âgâh eyleyen

Na'ra-i bülbülden olur her seher bîdâr gül

(Tarlan 1997: 61)

“Seni güzelliğinden haberdar eyleyen âşığın ahıdır. Nitekim gül, her sabah bülbülün narasından uyanır.”

“Ben” kavramının bülbüle benzetildiği durumlarda bu kavrama “âşık” manası yüklenir. Aşağıdaki beyit “ben” ve “sen” kavramları üzerine bina edilmektedir. “Ben” kavramı âşığı, “sen” ise sevgiliyi sembolize etmektedir.

Sevgilinin aşkıyla “ben” (âşık) inleye inleye ağladığı için bülbüle teşbih edilir:

Dem-be-dem bülbül gibi ben zâr zâr ağlayayın

Sen ferâgat gülşeninde 'âlemi güldür bana

(Tarlan 1997: 154)

“Ben, bülbül gibi sürekli inleye inleye ağlayayım. Sen feragat/tokgözlülük gülşeninde âlemi bana güldür.”

Sevgilinin bir özelliği gonca dudaklı olmasıdır. “Gonca-leb” ibaresi ile sevgili kastedilir. Böylece mecaz-ı mürsel sanatı gerçekleştirilir. Sevgilinin gonca dudaklı olarak vasıflandırılması dolayısıyla âşığı anlatan “ben” kavramı da bülbüle karşılamaktadır. Bu benzetmede hareket noktası olarak, âşık olan “ben”in gönlünün derdini her sabah hikâye anlatarak duyurması da yatmaktadır:

Tınmamag ile yener ol gonca-leb ben bülbülin

Her seher derd-i derûnum dâsitânumdan duyar

(Tarlan 1997: 205)

“O gonca dudaklı (sevgili) ben bülbülünü aldırış etmemek/ses çıkarmamak ile yener. Her sabah benim gönlümün derdini hikâyemden duyar.”

Sevgilinin yüzünün güle benzetilmesi, “ben”in ise ağlayıp inlemesinden dolayı ben-bülbül teşbihi gerçekleştirilmektedir:

Bir yüzi gül gonca-leb dil-dâr dirsen işte sen

Sen güle bülbül gibi kim zâr dirsen işte ben

(Tarlan 1997: 410)

“Bir yüzü gül; gonca dudaklı sevgili dersen, işte sen varsın. Sen güle bülbül gibi ağlayıp inleyecek kim dersen, işte ben varım.”

Nakledilen beyitte sevgili gonca olarak hayal edilmiştir. “İki yaka ıssı olmamak” deyimini, “Maddi bakımdan kötü ve zor duruma düşmek ve asla kurtulamamak.” (Sefercioğlu 2010: 185) manasına gelir. Şair (bülbül), goncanın

ekonomik açıdan zor duruma düşmesini ve bundan asla kurtulamamasını, yani iki yaka sahibi olmaması ister. Zira gonca, Necâtî bülbülünü gömleksiz (üryan) bırakmıştır. Şair, kendisi ile bülbül arasında üryanlık bakımından bir ilişki kurmaktadır:

Göreyin iki yaka ıssı olmasun gonca

Ki böyle ol kodı ben bülbülünü gönleksüz

(Tarlan 1997: 285)

“Goncanın iki yaka sahibi olmadığını göreyim ki ben bülbülünü böyle gömleksiz olarak o bıraktı.”

Sevgili ile kendisi arasındaki münasebeti tabiatın örneklendiren şairimiz, leff ü neşr sanatıyla, kendini bülbüle benzetmektedir. Burada dikkat çekici hususiyetlerden biri bülbülün ağlamasına (ötmesine) sebep olarak Allah'ın onu öyle yaratması gösterilmektedir. Böylece bülbülün içerisinde bulunduğu hâlin ezelde takdir edildiğine dikkat çekilmiştir:

Bana zârî ve ana nâz ile 'izzet yaraşur

Çünkü Hak bülbülü zâr eyledi gül-zârı 'azîz

(Tarlan 1997: 280)

“Bana ağlamak sızlamak, ona naz ile yücelik yakışır. Zira Hak, bülbülü ağlatıp inletti, gül bahçesini ise saygın eyledi.”

Aşağıdaki beyitte şair, sevgilisini cennet gülü, kendisini de cennet bülbülü olarak konumlandırmaktadır:

Sen gül-i cennet isen ben de cinân bülbüliyem

El çek ey serv-i hırâmân bir avuc kanumdan

(Tarlan 1997: 404)

“Sen cennet gülü isen ben de cennet bülbülüüyüm. Ey salınan servi, bir avuç kanımdan el çek.”

2.2.3. Cân:

Âşık için gül gibi güzel sevgili olmadan Firdevs cennetinin bahçesi hamam ocağı olarak görünmektedir. Dolaylı olarak mekânın sevgili ile anlam kazandığı ifade edilmektedir. Beyitte âşığın canının bülbüle benzetilmesi, sevgilinin gül olarak düşünülmesi sebebiyledir:

Necâtî bülbül-i câna o gülsüz

Görinür gülşen-i firdevs külhan

(Tarlan 1997: 379)

“Ey Necâtî! Can bülbülüne Firdevs cennetinin bahçesi o gül (gibi güzel sevgili) olmaksızın bir külhan görünür.”

Necâtî, sevgili ile durumunu dile getirmek için kuş avlama yönteminden yararlanıyor. Eskiden kuş avlamak için kara tellerden kafes yapılırmış (Çavuşoğlu 2001: 126). Bu avcılık kaidelerinden hareket eden şairimiz bülbüle benzeyen canları baş aşağı asmak (avlamak için) sevgilinin misk renkli saçının kara tellerden kafes kurduğu iddiasındadır. Sevgilinin siyah saçını kara tellerden yapılmış kafese, can ise bülbüle teşbih edilmektedir:

Hüsn gül-zârında cân bülbüllerin aşmag için
Kara tellerden düzetmiş zülf-i müşğünün kafes

(Tarlan 1997: 296)

“Güzellik gül bahçesinde can bülbüllerini asmak için senin misk renkli saçın kara tellerden kafes kurmuş.”

2.2.4. Dil, Gönül:

Leff ü neşr sanatının yapıldığı aşağıdaki beyitte âşığın gönlünün güzellik ve yaradılış ile ele geçirildiği ifade edilmektedir. Buna mukabil gül kadehinin renk ve koku ile bülbüleri her an sarhoş ettiği açıklanmaktadır. Hüsn-
renk, hulk-buy, teshîr-i dil ve bülbüllerin mest olması arasında leff ü neşr çerçevesinde bir ilişki söz konusudur. Böylece gönlün bülbüle benzetildiği söylenebilir:

Hüsn ü hulk ile olur teshîr-i dil kim câm-ı gül

Reng ü bûy ile ider bülbüleri her bâr mest

(Tarlan 1997: 163)

“Gönül, güzellik ve tabiat (güzelliği) ile ele geçirilir. Gül kadehi renk ve koku ile bülbüleri her an sarhoş eder.”

Sevgilinin boyunun yürüyen servi olarak düşünüldüğü beyitte gönül de bu bağlamda bülbul olarak tahayyül edilmektedir:

Bâg-bânâ gönlümü men´ itme kadd-i yârdan

Konsa bir bülbul nola serv-i hırâmân üstine

(Tarlan 1997: 476)

“Ey bahçıvan, gönlümü sevgilinin boyundan men etme. Bir bülbul yürüyen servi üzerine konsa, buna şaşılır mı?”

Can ve gönül, servi boylu ve gonca ağızlı sevgilinin arzusuyla coşması sebebiyle bülbul olarak tasavvur edilmektedir:

Bülbul gibi çemende dil ü cân hurûş idüb

Sen serv-kadd ü gonca-dehândan haber virür

(Tarlan 1997: 241)

“Çayırda gönül ve can, bülbul gibi coşup sen servi boylu ve gonca ağızlı sevgiliden haber verir.”

Sevgili, güzelliğinden ötürü istiare yoluyla gül olarak düşünölmüştür. Leff ü neşr sanatının yer aldığı beyitte sevgilinin çenesi, yuva; gönöl de bülböl olarak tasavvur edilmiştir. Gönölün bülbüle teşbih edilmesinde başlıca etken, sevgilinin çene çukurunun bülbölün yuvası olmasıdır:

Ey gül severse tan mı zehadânunı gönöl

Bülböl cihâna virmez imiş âşiyânesin

(Tarlan 1997: 380)

“Ey gül! Gönöl senin çenenin severse buna şaşılır mı? Bülbölyuvasını dünyadaki güzelliklere vermez imiş.”

2.2.5. Hayâl:

Hayal gücü, her tarafa ulaşması bakımından bülböldür yani mecaz-ı mürsel sanatı dolayısıyla bülbölün güçlü sesidir:

Her şâhda terennüm ider bülböl-i hayâl

Devrân çemenlerinde zihî yâdigâr-ı serv

(Tarlan 1997: 85)

“Devranın/zamanın çimenlerinde serviden yadigâr olan hayal bülbölü her dalda ötüyor, o ne güzel bir servi yadigârı!”

2.2.6. Sürâhi Gulgulesi (Suyun Dökölürken Çıkardığı Ses):

Şu beyitte, içi şarapla ağzına kadar dolu olan kadeh, renk bakımından güle; şarap dökölürken sürâhiden çıkan ses (kukul) ise güçlü bir sesi olan bülbüle teşbih edilmiştir:

Bezmümüz gülşen gibidür câm-ı mâl-â-mâl gül

Mest olanlara şurâhî kukuli bülböl yeter

(Tarlan 1997: 192)

Meclisimiz gülşen gibi; ağzına kadar dolu olan kadeh ise gül gibidir. Sürâhinin kukulu ise mest olanlara bülböl (sesi) gibi gelir.

2.2.7. Tab' (Yaradılış, Şairlik Gücü):

Şair, ününün her tarafa ulaştığını, güzel sesli yaradılış bülbölünün nağmeleri ile cihanın gül bahçelerinin dopdolu olmasından bahsederek imgeli bir dille anlatmaktadır. Burada şairlik gücü; şakıması, etrafı kaplaması ve cihanın gül bahçesine benzetilmesi bakımından bülböl olarak düşünölmüştür:

Bülbül-i tab'-ı hoş-elhânuma ahsent ki_olur

Nagâmâtı ile gülistân-ı cihân mâlâmâl

(Tarlan 1997: 66)

“Güzel sesli yaradılış bülbülüne aferin olsun ki, nağmeleri ile cihanın gül bahçesi dopdoludur.”

Aşağıdaki beyitte Necâtî kendi şairlik kudretini bir bülbüle benzetmektedir. Bu teşbihte bülbülün durmadan şakıması şiir söylemesi olarak düşünülmüştür:

Bülbül-i tab'-ı Necâtî söze âgâz idicek

Kimse yokdur ki önünde gele 'irfândan öte

(Tarlan 1997: 445)

“Necâtî'nin şairlik tabiatının bülbülü söze başlayınca irfandan başka önüne gelecek kimse yoktur/ önüne gelip irfandan ötecek/söz edecek kimse yoktur.”

Şairlik kudretini bülbüle benzettiği bir başka beyitte Necâtî Bey, şiir konusundaki iddiasını dillendirmektedir. Ona göre bülbül, *Gülistân'*ın bütün beyitlerini ezberlese bile kendi gibi ahenkli şiir söyleyemez:

Olamaz tab'-ı Necâtî gibi bülbül bezle-gûy

Fi'l-mesel hıfz itse ebyât-ı gülistânı dürüst

(Tarlan 1997: 167)

“Bülbül, Gülistân'ın bütün beyitlerini ezberlese bile Necâtî gibi ahenkli şiir söyleme tabiatına sahip olamaz.”

2.2.8. Necâtî:

*Divan'*daki ilgili beyitlerde görülen hususlardan biri de şairin kendini mahlasından soyutlayarak tecrit sanatı yapması ve bu şekilde bülbüle benzetmesidir.

Nola hüsnünden Necâtî olsa bî-hûş ey şanem

Bûy-ı güldendür dem-â-dem bülbül-i gül-zâr mest

(Tarlan 1997: 163)

“Ey put gibi güzel! Necâtî senin güzelliğinden aklını kaybetse buna şaşılır mı? (Çünkü) gül bahçesi içerisinde bulunan bülbülün sürekli sarhoşluğu gülün kokusundandır.”

Tecrit sanatı yapan Necâtî, bülbül ile kendisini kıyaslar. Böylece kendini bülbüle benzetir. Necâtî figan eyleyince ahenkli söz söyleyen bülbül ne yapacak, diyerek bülbülün kendi feryadı karşısında aciz kalacağını belirtir:

Şol çemende kî ide Necâtî figân

‘Andelîb-i suhan-serâ neyler

(Tarlan 1997: 216)

“Şu yeşillikte Necâtî figan eyleyince ahenkli söz söyleyen bülbül ne yapacak?”

Divan şairlerimiz genellikle kendilerini bülbüle benzetmişlerdir. Bu benzetmede sevgilinin güle benzetilmesi ve bülbülün gülün yanından ayrılmaması etkili olmuştur. Aşağıdaki beyitte de bülbül (istiare yoluyla) âşık anlamında kullanılmıştır:

Güle baksan Necâtî'nün yüzine

Nola ey dost ‘andelîbüdür

(Tarlan 1997: 257)

“Ey dost! Necâtî'nin yüzüne gülerek baksan buna şaşılır mı? (Çünkü) senin bülbülüdür.”

Nakledilen beyitte şair, leff ü neşr yoluyla kendini uykusuz bülbüle teşbih etmektedir. Buradaki en önemli vech-i şebah uykusuzluktur:

Ey gül bu guşşa kışşasını şor Necâtîye

Kî ahvâl-i ‘ışkı bülbül-i bidâr yeg bilür

(Tarlan 1997: 272)

“Ey gül, bu gam kışşasını Necâtî'ye sor ki aşkın hâllerini uykusuz bülbül daha iyi bilir.”

Şair, bazı beyitlerde kendi durumu ile bülbül arasında kıyaslamalar yapar. Bunlardan birinde Necâtî, rakip ile sevgilinin eşliğinde sabahlamıştır. Bu hâl üzerine Necâtî çayırdaki bülbülün karga ile oynadığını görmüştür. Dolaylı olarak şair kendini bülbül, rakibi ise karga olarak addetmektedir:

Rakîb ile işigünde Necâtî şubh ideli

Çemende bülbülü gördüm gurâb ile oynar

(Tarlan 1997: 246)

“(Ey sevgili!) Necâtî, eşliğinde rakip ile sabah ettiğinden beri çayırdaki bülbülün karga ile oynadığını gördüm.”

2.2.9. ‘Üd-ı Şevk (Şiddetli Arzu Udu):

Bülbülün sesinden dolayı benzetmeye konu edilen beyitlerden birinde, bülbülün dili, şevk udunun telli çalgıları çalmaya yarayan alete benzetilmektedir:

Mızrâb-ı ‘üd-ı şevk iken bülbülün dili

İşkum Zebûrını okuyamaz dili çalar

(Tarlan 1997: 226)

“Bülbülün dili, şiddetli arzu udunun çalgıçı iken aşkımın kitabını okuyamaz, dili karışır, dili sürçer.”

2.3. Bülbülün Benzetildiği Unsurlar

2.3.1. Ben:

Necatî Bey, zavallı bülbülü, çılgın olması bakımından “ben” (kendisine) kavramına benzetir:

Bencileyin itdi şeydâ bülbül-i bî-çâreyi

Şi'r-i dil-keş mevsim-i nev-rûz âvâz-ı hazîn

(Tarlan 1997: 76)

“Gönül çeken şiir, nevrüz zamanı ve hüznü ses; zavallı bülbülü, benim gibi çılgın eyledi.”

2.3.2. Pîr-i Ken'ân (Hz. Yakup):

Necatî Bey, ahsenül-kasas olarak adlandırılan Yusuf kıssasına telmihte bulunmakta ve beytin kompozisyonunu bu çerçevede oluşturmaktadır. Beyitte gül, Hz. Yusuf'a; bülbül ise Hz. Yakup'a benzetilmektedir. Bülbülün ötmesi; gül Yusuf'unu kanlı gömlekle görünce Hz. Yakup gibi yine feryat etmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Böylece şair, güzel bir hüsn-i talil sanatına imza atmaktadır:

Gördi hûnîn-pîrehen gül Yûsufını lâ-cerem

Pîr-i Ken'ân gibi ider 'andelib efgân yine (G. 477/3)

(Tarlan 1997: 437)

“Bülbül, gül Yusuf'unu kanlı gömlekle görünce Hz. Yakup gibi yine feryat eder.”

2.3.3. Kül Öksüzü:

Gül ve kül kelimeleri Osmanlı harfleri ile aynı biçimde yazılmaktadır. Bundan dolayı şairler bu kelimelerle söz oyunları yapmışlardır. Bu iki kelimenin beraber kullanılmasının bir sebebi daha vardır. Alev renginde olan gül, sevgililerini yakarak kül hâline getirir. Kırmızı rengiyle ateşi andıran gül, bülbülün yuvası olduğunda, bülbül de yangından geriye kalan “kül öksüzü” olarak hayal edilir. Bülbül olarak tahayyül edilen âşıklar, sevgili uğrunda kül olmak için kendilerini gülün kucağına atarlar (Çukurlu 2019: 229-230).

Kubbealtı Lugatı'nda (<http://lugatim.com/s/K%C3%9CL>), “kül öksüzü” tamlaması için “Anası babası olmayan çocuklar için söylenir.” cümlesi yer alır. “Âteşi”, “kül”, “ocak” kelimeleri etrafında ve tenasüp çerçevesinde kurgulanan beyitte bülbül “kül öksüzü”ne benzetilerek gülün karşısındaki zavallılığı ifade edilmektedir. Bu benzetmede bülbülün feryada benzeyen acıklı sesi etkili olmuştur:

Gül bir mizâcî âteşî bülbül kül öksüzi

Düşmüş belâ ocagına yazuklar öksüze

(Tarlan 1997: 493)

“Gülün huyu hiddetli, bülbül ise anası ve babası olmayan bir öksüz. Bela ocagına düşmüş öksüze çok yazık ve günah.”

Bahar mevsiminde tabiatın canlanmasıyla bülbülün şakıması, gül redifli şiir okuması olarak yorumlanmıştır. Bu hâl sabah vaktinde Kur'an'ı kaidelerine göre okuyanın (mukri) güzel sala okuması şeklinde değerlendiriliyor. “Sala okumak” tabirinin “minarede sala vermek” ve “meydan okumak” anlamları olsa da burada “davet etmek” (<http://lugatim.com/s/SAL%C3%82>) manasında kullanılmaktadır:

Fasl-ı bahâr bülbül okur şîr-i gül-redif

Vakt-i sabâh mukrî ider hoş salâ seher

(Tarlan 1997: 43)

“Bahar mevsiminde bülbül gül redifli şiir okur. Tıpkı sabah vakti Kur'an'ı kaidelerine göre okuyan mukrînin güzel bir salâ okuması gibi.”

2.3.4. Dellâl (Tellal):

Dellâl kelimesinin sözlükte “Tellâl, satılacak şeyi satan.” ve “Alıcı ile satıcı arasındaki vasıta olan kimse.”

(Devellioğlu 1997: 173) anlamları kayıtlıdır. Güzelliğin istiare yoluyla metaa teşbih edildiği aşağıdaki iki beyitte gül, bülbülü güzellik malına satmak için tellal etmiştir:

Hüsnini satmaga gül bülbülü dellâl itmiş

Gel'e bâzâr idelüm görklü sûdâ mı degül

(Tarlan 1997: 67)

“Güzelliğini satmak için gül, bülbülü tellal etmiş. Gel haydi pazar edelim, güzel bir alışveriş değil mi?”

Bülbülü dellâl ider gül hüsnini satmag için

Çârsû-yi gülşen içre gör ne sûdâdur yine

(Tarlan 1997: 90)

“Gül, güzelliğini satmak için bülbülü tellal eder. Bak ki, gül bahçesi içerisinde yine ne (güzel) bir alışveriş!”

2.3.5. Mest (Sarhoş İnsan):

Okuyucuyu mecaz-hakikat arasında yolculuk yapmaya zorlayan beyitlerden biri olan aşağıdaki beyitte, bülbul goncanın kadehinden sarhoş olmuştur. Beyitteki bülbul ve gonca, istiare sanatı dolayısıyla, âşık ve sevgiliye karşılık gelmektedir:

Gonca câmından olubdur 'andelîb-i zâr mest

Bilmeyen şöyle şanur kim yok yere aglar mest

(Tarlan 1997: 166)

“Ağlayıp sızlayan bülbul goncanın kadehinden sarhoş olmuştur. Bilmeyen, sarhoşun boş yere ağladığını zanneder.”

Sevgilinin gonca olarak görülmesi dolayısıyla gönül de sarhoş bülbul olarak hayal edilmiştir. Gönülün bülbüle benzetilmesinde; sevgilinin (o goncanın) aşkıyla sarhoş olması ve ağlayıp inleme özelliği belirleyici olmuştur:

Bülbul-i mest gibi başla dilâ zârlığa

Şan'at idindi çün ol gonca dil-âzârlığı

(Tarlan 1997: 495)

“O gonca kalp kırmayı marifet edindi. Ey gönül, sarhoş bülbul gibi ağlayıp inlemeye başla.”

SONUÇ

Bülbül yanık sesi ile ilgili benzetmelere konu edilmiştir. Ah ve nâle, sürahi gulgulesi, bülbülün sesine teşbih edilmiştir. Bülbül, Hz. Yakup olarak görülmüştür. Şairlik gücü (tab´); şakıması, etrafı kaplaması dolayısıyla bülbül olarak görülür. Necâtî'nin şairlik kabiliyeti bülbüldür. Hayal gücü, her tarafa ulaşması bakımından bülbüldür yani mecaz-ı mürsel sanatı dolayısıyla bülbülün güçlü sesidir. Zavallılığından dolayı bir kül öksüzüdür. Sevgili, gül; âşık da ah etmesi bakımından bülbüldür. Bülbülün sesinden dolayı benzetmeye konu edilen beyitlerden birinde, bülbül, şiddetli arzu udu olarak düşünülmüştür. Onun dili ise telli çalgıları çalmaya yarayan alettir. Sevgilinin güle benzetilmesi dolayısıyla gönül de bülbül olarak hayal edilmiştir. Sevgilinin güle benzetilmesi, siyah saçının âşıkların gönlünü avlaması sebebiyle can, bülbüle teşbih edilir. Bu benzetmelerde genellikle sevgilinin serv-i hırâmân, gonca, gül olarak düşünülmesi etkili olmuştur. Güzelliğin istiare yoluyla metaa teşbih edildiği iki beyitte gül, bülbülü güzellik malına satmak için tellal etmiştir. Bülbül, goncanın kadehinden “sarhoş” (bir insan gibi) olmuştur. Necâtî Bey, zavallı bülbülü, çılgın olması bakımından “ben” kavramına benzetir.

Necâtî Bey, bülbül ile ilgili metaforlar oluştururken kimi beyitlerde “ben” kavramını bülbüle teşbih etmektedir. Bu beyitlerde azımsanmayacak bir sayıdadır. Bu beyitlerde “ben” öznesi âşığı ifade edecek şekilde beyitte yer alır. Dikkat çekici hususlardan biri de, Necâtî'nin mahlasını kendinden soyutlayarak kendini bülbül olarak görmesidir. Böyle beyitlerde bülbül ile anlatılmak istenen yine âşıktır.

Necati Bey Divanı'nda yapılan tasnifte bülbül lafzının kimi beyitlerde gerçek bülbül ve âşığı düşündürdüğü görülmektedir. Bazı beyitlerde ise tabiattaki hakiki bülbül söz konusudur. Bülbülün, doğrudan âşık olarak düşünüldüğü beyitlerde sevgili “gonce-dehen”, “yüzi gül”, “lebi gonca”, “gül-i ra'nâ”, “serv-i hırâmân” olarak tavsif edilir. İki beyitte bülbül, rakip şairler olarak değerlendirilebilir. “Necâtî” ve “Ben” olmadan bülbül kelimesi ile şair kendini bülbüle benzetmiştir. Bu benzetmelerde de âşıklık söz konusudur. Bir beyitte teşbih yapılmadan bülbülle Necâtî arasında ikisinin şiir okumaları gibi bir münasebet kurulmuştur.

Kayda değer tasvirlerden biri de bülbülün kimi beyitlerde şairin psikolojisini anlatması bakımından yer almasıdır. Bu tarz beyitlerden birinde bülbül ile Necâtî arasında eşitlik bazen de Necâtî'nin üstünlüğü dillendirilmiştir. İki beyitte insana ait niteliklerin doğaya aktarıldığını görüyoruz. Bu iki beyitte bülbülün kişileştirilmesi söz konusudur.

KAYNAKÇA

- Ayvazoğlu, Beşir (2013). *Güller Kitabı: Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Kapı Yay.
- Bakırcı, Fatih (2015). "Türk Dünyasında Ortak Bir Tema: Gül İle Bülbul: Hırkatî, Salâhî, Rifâî, Kara Fazlî, İznikli Bekâyî'de Gül ile Bülbul Temasının Karşılaştırılması", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Volume 6, 48-72.
- Ceylan, Ömür (2003). *Kuş Cenneti Şiirimiz -Klâsik Türk Şiirinde Kuşlar-*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Çavuşoğlu, Mehmed (2001). *Necatî Bey Divanının Tahlili*. İstanbul: Kitabevi.
- Çukurlu, Talip (2019). *Kitâb-ı Gül*. Ankara: Akçağ Yay.
- Devellioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Eren, Abdullah (2005). "Şeyhülislâm Yahya Divanı'nda Bülbul", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 1, 47-57.
- İskender Pala (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yay.
- KUBBEALTI LUGATI, <http://lugatim.com/s/K%C3%9CL> [Erişim Tarihi: 07.10.2019].
- KUBBEALTI LUGATI, <http://lugatim.com/s/SAL%C3%82> [Erişim Tarihi: 07.10.2019].
- Kurnaz, Cemal (1992). "Bülbul", *DİA*, C. 6, İstanbul: TDV, 485-486.
- Özerol, Nazmi (2012). "Bâkî'de Gül", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y. 5, S. 9, s. 145-157.
- Özkan, Mustafa (1996). "Gül ü Bülbul", *DİA*, C. 14, İstanbul: TDV, 222-223.
- Öztekin, Nezahat (2002). *Fazlî, Gül ü Bülbul*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*. I-II, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Sefercioğlu, M. Nejat (2010), "Helâkî Divanı'nda Türkçe Deyimler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 4, İstanbul, 155-202.
- Şentürk, A. Atillâ (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 2*, İstanbul: OSEDAM.
- Tanç, Nilüfer (2009). "Rifâî'den Oscar Wilde'a Gül ve Bülbul", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı, 967-987.
- Tarlan, Ali Nihat (1997). *Necatî Beg Divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük I-II*, Ankara: TDK Yay.
- Yazar, İlyas (2009). "Necatî Bey'in Gazellerinde Açan Çiçeklerin Sultanı 'Gül' ", *Turkish Studies*, S. 4/8.
- Zavotçu, Gencay (2002). "Türk Edebiyatında Gül ve Bülbul", *Türkler*, C. 5, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 896-902.

